

ІВАН СІРКО У ЛЕГЕНДАХ І ПЕРЕКАЗАХ НІКОПОЛЬЩИНИ

Багато легенд і переказів Нікопольщини пов'язані із запорозьким козацтвом. Вони відбивають народні уявлення, світогляд та свідомість того часу. Адже пам'ять про Запорозьку Січ була тим духовним джерелом, що живило народну фантазію і сприяло розвитку народного словесного мистецтва.

Багато легенд і переказів присвячені конкретним історичним особам. Головним героєм легенд, записаних на Нікопольщині є кошовий отаман Війська Запорозького Низового Іван Дмитрович Сірко.

Про нього складені такі легенди:

“Кошовий Сірко” записана Я.П. Новицьким у м. Нікополі у 1894 році від 78-літнього діда Дмитра Степановича Биковського та на Лапинці від 72-річного діда Федора Івановича Потурая, у селі Покровському у 1896 році від 76-річного діда Назара Федоровича Бутуза;

“Сірко і князь Довгорукий” записана Я.П. Новицьким у Нікополі у 1895 році від 79-літнього діда Дмитра Степановича Биковського;

“Превеликий характерник” записана Я.П. Новицьким у м. Нікополі у 1894 році від Федора Івановича Потурая;

“Як Сірко переміг татар” записана на початку ХХ ст. у с. Капулівці Катеринославського повіту Катеринославської губернії Д.І. Яворницьким від Федора Добруна;

“Його жахались вороги” записана у 1896 році у селі Покровському від Н.Ф. Бутуза Я.П. Новицьким;

“Сила сіркової руки” записана у 1894 році у Нікополі від Д.С. Биковського Я.П. Новицьким;

“Заповідь Сірка” записана у 1896 році у селі Капулівці Катеринославського повіту Катеринославської губернії від К. Дивниченка Д.І. Яворницьким;

“Як Сірко умирав” записана у 1896 році у м. Нікополі від Г. Безштанька Д.І. Яворницьким;

“Великий воїн” записана у 1896 році у м. Нікополі від Д.С. Биковського Д.І. Яворницьким;

“Сірентій Праворучник” записана у 1895 році Д.І. Яворницьким у с. Капулівці від Т.І. Забутного.

Яким же постає Іван Сірко у легендах? У деяких з них йдеться про його особисті якості (фізична сила, хоробрість, хитрість, доброта). Слід підкреслити, що вони подаються в основному гіперболізовано. Найчастіше об'єктом гіперболізації є його фізична сила. Так у легенді “Превеликий характерник” розповідається про те, що запорожці, поки ним орудував Іван Сірко, нікого не боялись, бо його ніяка сила не могла його перемогти. У легенді “Його жахались вороги” йдеться: “як був кошовим Сірко, то татарва жахалась його, як те гайвороння”, “кажуть у Сірка на хресті було написано „хто буде сім років проти Великодня виносити по 3 заполи землі на мою могилу, той буде мати таку силу, як я, і буде знати стільки, як я”.

У легенді “Великий воїн”: “він сильний такий був, що його як хто шаблею ударить по руці, так і кожні не розруба – тільки сине буде”. Вмістилищем Сіркової сили уявлялася його права рука, за що він і отримав прізвище Праворучник. Сірко був такий сильний – розповідає легенда, що перемагав не тільки людей, а й чортів. Він навіть убив чорта, який хлопався у річці, тому її й назвали Чортомлик. Кошовий отаман Іван Сірко уявлявся як справжній воїн-характерник, який міг напускати на ворогів сон та ману, обертатися на вовка чи хорта. Його не брали ні шаблі, ні кулі. У легенді „Превеликий характерник” так і говориться: „Кошовий Сірко був превеликий характерник. Було, хто б не задумав воювати з ним – він уже й знає: зараз і військо збирає”.

А в легенді „Кошовий Сірко”: „біля Караван-Дубини часто паслись татарські табуни і як тільки було козацький кінь перепливе туди, то вже назад не вернеться... То оце було, Сірко поїде з козаками, наведе сон на табунщиків, а коней займе – і гайда через Дніпро в Хмельницьку плавню”. У легенді “Як Сірко переміг татар” характерництво козацького отамана змальовується так: “Одного разу запорожці пішли з Сірком у похід, а татари, дізнавшись про це, зробили напад на Січ, багато православних християн забрали у полон. Сірко кинувся у погоню за ними, але бачить, що татар багато, а козаків мало – і давай хитрити. Спинив коня, обернувся хортом і побіг до татар. А як татари полягали відпочити, то цей хорт зробив так, що вони поснули. А сам обернувся знову чоловіком, привів козаків і усіх татар порубав, а християн повернув назад”

А ще, як розповідають легенди, Сірка не брали кулі. Про це у легенді “Як Сірко умирав” мовиться так: “Оце бувало вийде з куреня та й гука на свого хлопця: „Ану, хлопче, візьми пістоль, стань там та стріляй мені в руку. Той хлопець візьме пістоль та тільки бух йому в руку. А він візьме в руку кулю, здаве її та назад кине”. Сірку на роду було написано бути захисником свого народу, все життя гризти своїх ворогів, бо він народився з зубами,

розповідає легенда про народження І. Сірка, записана Д.І. Яворницьким в “Історії запорозьких козаків”. Він завжди захищав православну віру і визволяв з татарської неволі християн, здійснивши близько 100 походів у Крим. У легенді „Як Сірко помирав” так і мовиться: „він був для ворогів страшний і сердитий, а для християн, напроти – дуже добрий, милостивий”.

У легенді „Сірко і князь Довгорукий” йдеться про похід кошового Сірка на Перекоп, під час якого вони захистили чумаків від здирництва татар. Для запорозьких козаків ім’я кошового Івана Сірка було символом перемоги, а на ворогів воно наганяло жах навіть після його смерті. Про це йдеться у легендах про руку Сірка: „Після смерті Сірка запорожців довго боялися ляхи і бусурмани. Б’ються було козаки і праву руку його поперед війська ведуть: де рука, там і удача”.

У селі Капулівці ще й досі нащадок запорозького козака Івана Саламахи Володимир Іванович розповідає легенду, почуту від свого діда „Сила Сіркової руки” про те, як рука Сірка врятувала Москву під час війни з Наполеоном у 1812 році. Зміст її такий: „У дванадцятому році француз завоював Москву. Скільки наше військо не палило з гармат – нічого не допомогло. Тоді один чорноморець і каже: – Стійте, братця! Не буде діла, поки не дістанемо руку Сірка. Поїхали у Капулівку, одкопали руку і гайда назад. Як оббігли кругом Москви з тією рукою, так французьке військо і сунуло звідти”.

Як і належить, у легендах про Сірка історично достовірні факти переплітаються з вигадкою, фантастикою – адже народ наділяв свого улюбленого героя величчю, безстрашністю, непереможністю, здатністю творити чудо. Тож дбайливе збереження і дослідження зразків фольклорної прози має велике виховне значення. Думається, ще не всі легенди записані. Ще живуть у селах старі люди, які могли б оповісти нам про легендарну сиву давнину.